

## Justyna Salamon

Uniwersytet Jagielloński  
justyna.salamon@doctoral.uj.edu.pl  
ORCID: 0000-0001-7105-2420

# Pomost między światem chrześcijańskim a muzułmańskim – działalność ks. doc. Jerzego Nosowskiego

### STRESZCZENIE

Zasadniczym celem artykułu jest analiza działalności księdza docenta Jerzego Nosowskiego, teologa, religioznawcy, arabisty i orientalisty. Przedział czasowy wyznacza moment uzyskania stopnia naukowego doktora w roku 1959 i jednocześnie objęcie funkcji asystenta na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Ksiądz Nosowski zasłynął jako badacz islamu, a zwłaszcza jako interpretator przepisów Świętej Księgi – Koranu. Stworzył dwie monografie, będące fundamentem dla poznania islamu w ówczesnym państwie polskim, takie jak: *Teologia Koranu: wykład systematyczny* z roku 1970 oraz *Przepisy prawne Koranu: wykład systematyczny* z 1971 roku. Interesował się także sufizmem. Ostatnie lata życia poświęcił na tłumaczenie jedenastowiecznego traktatu *Ar Risala Al-Qusayriyya*. Autorka zamierza odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: Jakie znaczenie miała działalność naukowa i dydaktyczna księdza Nosowskiego? Jakimi obszarami badawczymi zajmował się? Z którymi ośrodkami naukowymi był związany? Jakie były dalsze losy księdza Nosowskiego? Analizie poddano monografię, rozprawę doktorską, a także liczne artykuły naukowe zlokalizowane w *Collectanea Theologica* i *Studia Theologica Varsaviensia*. Uwzględnione zostaną także dzieje Nauk Teologicznych w czasie PRL-u.

### SŁOWA KLUCZOWE:

apologetyka, chrześcijaństwo, islam, Koran, teologia

## A bridge between the Christian and Muslim world - the activity of Fr. doc. Jerzy Nosowski

### ABSTRACT

The main aim of the article is to analyze the activities of the priest professor Jerzy Nosowski, a theologian, religious scholar, Arabist and orientalist. The time frame marks the moment of obtaining the doctoral degree in 1959 and at the same time assuming the position of an assistant at the Academy of Catholic Theology in Warsaw (currently Cardinal Stefan Wyszyński University). Father Nosowski became famous as a scholar of Islam, especially as an interpreter of the provisions of the Holy Book – the Koran. He created

two monographs, which were the basis for the knowledge of Islam in the Polish state of the time, such as: „Theology of the Koran: a systematic lecture“ from 1970 and „Legal provisions of the Koran: a systematic lecture“ from 1971. He was also interested in Sufism. He devoted the last years of his life to the translation of the 11th-century treatise „Ar Risala Al-Qusayriyya“. The author intends to answer the following research questions: What was the significance of Father Nosowski's research and teaching activities? What research areas did he deal with? Was he associated with what research centers? What was the fate of Father Nosowski? The monographs, doctoral dissertation as well as numerous scientific articles in „Collectanea Theologica“ and „Studia Theologica Varsaviensia“ will be analyzed. The history of Theological Sciences during the People's Republic of Poland will also be taken into account.

KEYWORDS:

apologetics, Christianity, Islam, Koran, theology

## Wprowadzenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie sylwetki księdza Jerzego Nosowskiego oraz analiza jego dorobku naukowego. W sposób szczególny należy podkreślić, że był on jednym z czołowych arabistów okresu PRL-u i jedynym, który łączył funkcje kapłana z badaniem teologii muzułmańskiej. Hipotezę badawczą sprowadzono do stwierdzenia, że ksiądz Nosowski przełamał stereotyp katolickiego duchownego, poświęcając dominującą część swoich badań naukowych czołowej religii monoteistycznej – islamowi. W strukturze artykułu wyróżniono trzy zasadnicze części: 1) rys biograficzny księdza Jerzego Nosowskiego; 2) analiza działalności naukowej (m.in. artykuły naukowe i recenzje oraz monografie takie jak: *Teologia Koranu. Wykład systematyczny*, *Przepisy prawne Koranu. Wykład systematyczny* oraz tłumaczenie *Traktatu Ar-Risala Al-Qusayriyya*); 3) porównanie z działalnością naukową innych arabistów ówczesnych czasów.

### 1. Biografia – wprowadzenie do dalszych rozważań

Ksiądz Jerzy Nosowski urodził się 13 sierpnia 1921 roku na terenie parafii Świętego Stanisława Kostki w Łodzi. Świecenia kapłańskie otrzymał z rąk kardynała Stefana Wyszyńskiego 17 grudnia 1950 roku. Pierwszy tytuł zawodowy magistra zdobył na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego w dziedzinie apologetyki<sup>1</sup> 15 października 1951 roku. Studia doktoranckie rozpoczął w 1953 roku w tej samej jednostce. Po likwidacji wydziałów teologicznych i powstaniu Akademii Teologii Katolickiej w 1954 roku kontynuował studia doktoranckie, które ukończył w 1959 roku. Podjął również studia

---

1 Apologetyka – dział teologii zajmujący się obroną wiary, zwłaszcza chrześcijańskiej, przed zarzutami przeciwników; zob. W. Kwiatkowski, *Początki i rozwój warszawskiej szkoły apologetycznej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 3 (1965) 1, s. 5–17.

na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego z zakresu filologii orientalnej (1.10.1955–24.06.1960). Stopień naukowy doktora uzyskał z zakresu apologetyki 25 marca 1959 roku. Habilitował się z tej samej dziedziny nauk 15 października 1965 roku. Kontynuował również studia z arabistyki, islamistyki oraz iranistyki w Dominikańskim Instytucie Orientalistycznym (tzw. IDEO, funkcjonuje od 7.03.1953)<sup>2</sup> w Kairze, od 15 stycznia 1977 do 23 października 1978 roku. Staż naukowy w IDEO ukierunkował zainteresowania badawcze ks. Nosowskiego w stronę teologii muzułmańskiej i zainspirował do pogłębiania badań. W konsekwencji drugi kierunek studiów doktoranckich rozpoczął, po powrocie z Egiptu w 1978 roku, na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Wiedeńskiego (specjalność: arabistyka, islamistyka, iranistyka) i zakończył je, uzyskując stopień naukowy doktora 2 lutego 1986 roku. Rozprawę doktorską z arabistyki przygotowywał i obronił pod kierunkiem profesora Arno Ambrosa (tytuł: *Grundzüge der muslimischen sozialen Sittlichkeit nach den Aussagen und Berichten des sufischen Lehrmeister dargestellt im Sendschreiben Al-Quşayrīs*)<sup>3</sup>.

W swojej pracy dydaktycznej ks. Nosowski związany był od roku 1955 z Akademią Teologii Katolickiej, gdzie początkowo pełnił funkcję asystenta (od 1959 r. był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta) w Katedrze Apologetyki i Religioznawstwa (1.03.1955–1.10.1961), a następnie adiunkta (1.10.1961–1.10.1970). Lata 1970–1974 poświęcił na pisanie swoich najważniejszych publikacji: *Teologii Koranu: wykład systematyczny* (Warszawa 1970), *Przepisów prawnych Koranu: wykład systematyczny* (Warszawa 1971), *Polskiej literatury polemiczno-antyislamistycznej XVI, XVII i XVIII wieku* (Warszawa 1974).

Z pięciu wydziałów teologicznych istniejących w II Rzeczypospolitej trzy znalazły się w nowych granicach państwa polskiego: Wydział Teologiczny w Krakowie, Wydział Teologii Katolickiej w Warszawie (obydwa państwowe) oraz Wydział Teologiczny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (mający od 1938 r. status uczelni prywatnej na prawach państwowych szkół akademickich, uregulowany w trybie odrębnych ustaw). Na wydziałach tych wkrótce po zakończeniu działań wojennych, dokładnie w kwietniu 1945 roku, wznowiły swoją działalność. Po mianowaniu dziekanami wydziałów UJ i UW księży sympatyzujących z władzami, tzw. księży patriotów, na Uniwersytecie Warszawskim – ks. Jana Czujka (1948), a na Uniwersytecie Jagiellońskim – ks. Tadeusza Kruszyńskiego (1951)

---

2 Dominikański Instytut Orientalistyczny IDEO – pierwowzorem dla IDEO była działalność dominikanina Antonina Jaussena, którego klasztor miał być przedłużeniem w Egipcie *École Biblique de Jérusalem*, z zakresem działalności poświęconym studiom archeologicznym i biblijnym. Po wielu latach stagnacji (związanych m.in. z II wojną światową) z inicjatywy Georgesa Anawati, Jacquesa Jomiera i Serge'a de Beaurecueila powstał Dominikański Instytut Orientalistyczny („Institut dominicain d'études orientales”). Ich koncepcja spotkała się z aprobatą ze strony Watykanu, gdyż uznano że należy traktować islam poważnie, nie nawracać muzułmanów, ale działać w taki sposób, żeby uczynić islam lepszym, bardziej znanym i cenionym w jego religijnym oraz duchowym wymiarze. IDEO jest do dzisiaj znany jako instytut badawczy poświęcony głównie źródłom cywilizacji arabskiej i islamskiej, <https://www.ideo-cairo.org/en/> (28.03.2019).

3 W tłum. na j. pol.: „Główne cechy muzułmańskiej moralności społecznej na podstawie oświadczeń nauczyciela sufich, zawartych w Traktacie Al-Qusayriyya”.

formalnie niezależność została mocno ograniczona. Niemniej na początku 1954 roku ówczesne Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zapowiedziało jeszcze większą kontrolę, ujawniając swój zamysł utworzenia z wydziałów teologicznych UJ i UW jednej, samodzielnej państwowej szkoły wyższej, bez wskazywania jej siedziby<sup>4</sup>. Do narad wstępnych w tej sprawie, dyrektor Departamentu Studiów Uniwersyteckich i Ekonomicznych Jan Lech, powołał ks. Tadeusza Kruszyńskiego i ks. Jana Czuję. 2 sierpnia 1954 roku (wydzielenie Wydziału Teologii Katolickiej z UW) oraz 11 sierpnia 1954 roku (wydzielenie Wydziału Teologicznego z UJ) Rada Ministrów powzięła stosowne uchwały o utworzeniu (z wydziałów teologicznych krakowskiego i warszawskiego) Akademii Teologicznej z siedzibą w Warszawie. Miała to być uczelnia państwowa, podlegająca jednocześnie nadzorowi władzy kościelnej w zakresie zgodności działania szkoły z prawem kościelnym. Wkrótce zmieniono nazwę uczelni na Akademię Teologii Katolickiej, która składała się z trzech wydziałów: teologicznego, prawa kanonicznego i filozofii chrześcijańskiej. Wydział Teologiczny otrzymał 17 katedr. Pierwszym Rektorem Akademii Teologii Katolickiej został ks. prof. Jan Czuj, a dziekanem Wydziału Teologicznego wspomniany już ks. prof. Wincenty Kwiatkowski. Uchwałą Rady Ministrów (nr 594) z 11 sierpnia 1954 roku w § I postanowiono: „Z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie wyodrębnia się Wydział Teologii Katolickiej, który (...) będzie kontynuował swą działalność w ramach Akademii Teologicznej w Warszawie”<sup>5</sup>. Na rzecz ATK zajęto wspomniane budynki poklasztorne na Bielanach odebrane uprzednio księżom marianom. Pierwsza uroczysta inauguracja roku akademickiego odbyła się 22 listopada 1954 roku.

Wkrótce Akademia Teologii Katolickiej znalazła się w sytuacji kryzysowej. Ponieważ powołana została do życia jednostronną decyzją władz państwowych, zarzucano jej brak kanoniczności. Z pracy w ATK zrezygnowali w 1957 roku m.in. profesorowie z Krakowa, zatrudnieni dawniej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wciąż nie było jasne stanowisko prymasa Polski wobec kanoniczności ATK. Władzom państwowym PRL zależało na rozwoju ATK, aby mogła służyć nie tylko Kościołowi, ale także interesom komunistycznego państwa. Dopiero 12 września 1974 roku na mocy upoważnienia Kongregacji Nauki Katolickiej, prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński wydał dekret nadający wszystkim stopniom zdobyтым w Akademii Teologii Katolickiej do 1 października 1974 roku znaczenie kanoniczne. Mimo tej niejasnej sytuacji na linii ATK–Kościół inauguracja roku akademickiego odbywała się w kościele, chociaż było to podyktowane także sytuacją lokalową, ponieważ ATK nie dysponowała odpowiednią aulą. W uroczystościach brali udział także posłowie na Sejm związani ze środowiskami katolickimi. W niepewnej sytuacji politycznej ksiądz Nosowski poświęcił się

4 W. Góralski, *Wydział Teologiczny na Uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 36.

5 A. Kubiś, *Z dziejów usuwania teologii*, „Studia Nauk Teologicznych” t. 3, Warszawa 2008, s. 55.

unikatowej tematyce. W pewnym stopniu ukierunkowanie się na mniej popularny i mniej wrażliwy politycznie obszar badań dawało więcej swobody w prowadzeniu badań naukowych.

Od 24 października 1974 do 15 stycznia 1977 roku ks. J. Nosowski przebywał na urlopie naukowym w Katedrze Konsolaty<sup>6</sup> w Teheranie, gdzie poświęcił się pogłębianiu wiedzy z zakresu iranistyki. Od października 1978 do marca 1986 roku odbywał studia doktorskie na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Wiedeńskiego (arabistyka, islamistyka, iranistyka) zwieńczone uzyskaniem stopnia doktora. Po powrocie do kraju i zakończeniu studiów z orientalistyki pełnił funkcję wykładowcy na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej ATK w zakresie religioznawstwa (2.09.1986–28.05.1991). Wykładał również religioznawstwo na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (20.01.1989–28.05.1991).

Oprócz działalności naukowej poświęcił się posłudze kapłańskiej. Od 22 grudnia 1950 roku do 9 kwietnia 1952 roku był wikariuszem w parafii Św. Anny w Warszawie na Wilanowie. Następnie oddelegowano go kolejno do parafii: św. Apostoła Piotra i Pawła w Żychlinie w Diecezji Łowickiej (9.04.1952–7.01.1953), św. Mikołaja Biskupa w Grójcu w Archidiecezji Warszawskiej (7.01.1953–16.09.1953), Nawiedzenia NMP w Warszawie na Nowym Mieście (16.09.1953–31.08.1954), św. Jakuba Apostoła na warszawskiej Ochocie (31.08.1954–28.06.1955). Był także kapłanem w zakonie Sióstr Urszulanek Szarych na Młocinach (9.08.1958–20.09.1958) oraz Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi na warszawskim Aninie (20.09.1958–15.09.1959). Pełnił funkcję pomagającego duszpastersko w parafii św. Karola Boromeusza na warszawskich Powązkach (15.09.1959–29.11.1960). Od 29 listopada 1960 roku do 22 stycznia 1961 roku przebywał na urlopie w Opactwie w Tyńcu. Następnie był rezydentem w parafiach: Matki Boskiej Królowej Pokoju na warszawskich Młocinach (5.10.1962–5.11.1963), Najświętszego Serca Pana Jezusa w Warszawie-Falenicy (5.11.1963 – lipiec 1964). W latach 1964–1991 pomagał duszpastersko w stołecznych parafiach. Później przeniósł się do Austrii, gdzie był rezydentem w parafii św. Jana Chrzciciela w Bad Zell, diecezja Linz (28.05.1991–17.03.1992). Po powrocie z Austrii ksiądz Nosowski zamieszkał w Domu Księży Emerytów im. Kard. Kakowskiego<sup>7</sup>. Od 1 sierpnia 1993 roku pełnił rolę pomagającego duszpastersko w parafii św. Maksymiliana Marii Kolbego w Józefowie. U schyłku swojego życia, 30 czerwca 1998 roku zamieszkał w Domu Księży Emerytów w Otwocku. Zmarł 26 czerwca 1999 roku, pochowano go na Cmentarzu Wolskim.

W pracy naukowej ks. J. Nosowski zajmował się przede wszystkim zagadnieniami takimi jak: teologia muzułmańska (a w szczególności problem uwierzytelnienia Mahometa w świetle Świętej Księgi – Koranu); dialog między chrześcijaństwem i islamem,

---

6 Katedra Konsolaty w Teheranie istnieje od 11.09.1910 r. i jest siedzibą arcybiskupa Kościoła katolickiego archidiecezji isfahańskiej.

7 Pierwszy raz w okresie 17.03.1986–28.05.1991 r., a następnie 17.03.1992–30.06.1993 r., zob. M. Dziekan, *Ks. doc. dr hab. Jerzy Nosowski (1921–1999)*, „Przegląd Orientalistyczny” (1999) 3–4, s. 339–340.



współlistnienie społeczności muzułmańskiej i chrześcijańskiej w czasach mahometańskim i po-mahometańskim; przepisy prawne Koranu oraz ich interpretacja. Uważał, że bogactwo koncepcji teologicznych, które pojawiły się we wczesnym islamie nie pozwalają na ujednoczenie perspektywy badawczej, a wręcz skłaniają do głębszych rozważań.

### 1.1. Dorobek naukowy księdza docenta Jerzego Nosowskiego

Znajomość teologii katolickiej pomogła ks. Nosowskiemu analizować teologię muzułmańską. W dorobku naukowym widoczne są liczne odniesienia i porównania. Potwierdzeniem powyższego jest chociażby rozprawa doktorska – *Wystąpienie roszczeniowe Mahometa w świetle Koranu i najstarszej tradycji muzułmańskiej*<sup>8</sup> i chociaż prace nad nią rozpoczęły się w 1952 roku, ze względu na dodatkowe studia arabistyczne na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, przeciągnęły się do końca lat 50. Ostatecznie ksiądz Nosowski złożył doktorat w 1959 roku, a napisał go pod kierownictwem ks. prof. dr. Wincentego Kwiatkowskiego<sup>9</sup>, który był ówczesnym Kierownikiem Zespołowej Katedry Apologetyki i Religioznawstwa na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Inspiracją do podjęcia takiego tematu rozprawy były wcześniejsze zainteresowania zagadnieniami religioznawczymi, a przede wszystkim problematyką arabsko-muzułmańską. Kluczowym elementem dla autora było efektywne poszukiwanie wspólnych więzi łączących dwa największe monoteistyczne systemy religijne, czyli chrześcijaństwo i islam. Rozprawa, jak pisał sam autor, miała charakter historyczny, odnosiła się do życia proroka Mahometa i uwzględniała dwa kluczowe okresy jego życia – mekkański oraz medyński. Autor analizował rozliczne teksty źródłowe dotyczące zagadnienia roszczeń Mahometa. Analiza była prowadzona w sposób chronologiczny i systematyczny. Do roku 1959 nie było na polskim rynku krytycznego opracowania monografii na temat roszczeń religijnych Mahometa. Ksiądz Nosowski starał się wyjaśnić przyczyny atrakcyjności i ekspansywności mahometańskiego systemu religijnego. Podstawowym źródłem badań był Koran, zawierający najstarsze wzmianki o religijnych roszczeniach Mahometa. Rozprawa doktorska składała się z czterech głównych rozdziałów poprzedzonych krytycznym omówieniem źródeł oraz charakterystyką podłoża psychicznego dla wystąpień roszczeniowych Mahometa, uzupełnionych omówieniem formalnej struktury jego przeżyć religijnych. Wyróżnione były

8 J. Nosowski, *Wystąpienie roszczeniowe Mahometa w świetle Koranu i najstarszej tradycji muzułmańskiej*, „Collectanea Theologica” 32 (1961) 1–4, s. 5–84.

9 Wincenty Kwiatkowski (1892–1972) polski ksiądz, profesor teologii, rektor ATK w latach 1956–1965, zob. *Ksiądz rektor Wincenty Kwiatkowski, uczyony i człowiek. W trzydziestą rocznicę śmierci*, red. Z. Falczyński, Warszawa 2002; T. Gogolewski, *Ksiądz prof. dr Wincenty Kwiatkowski (1892–1972)*, „Studia Theologica Varsoviensia” 11 (1973) 1, s. 3–13.

następujące etapy: 1) roszczenia Mahometa jako Sługi Boga; 2) roszczenia Mahometa jako Ostrzegacza i Kaznodziei; 3) roszczenia Mahometa jako Apostoła bądź Apostoła Boga; 4) roszczenia Mahometa jako Proroka<sup>10</sup>.

Wśród dzieł autorstwa księdza Nosowskiego na szczególną uwagę zasługuje monografia *Teologia Koranu. Wykład systematyczny* z 1970 roku. To podstawowy podręcznik dla studentów arabistyki, islamistyki i nie tylko. Publikacja wciąż jest aktualna i wykorzystywana na zajęciach poświęconych kulturze islamu, m.in. na Uniwersytecie Warszawskim na zajęciach z *Wprowadzenia do kultury islamu* czy na Uniwersytecie Jagiellońskim na zajęciach z *Historii i prawa islamu*. Autor poddał analizie rozróżnienia zawarte w tekście *Koranu*. Występują tam dwa terminy – *nafsun* i *rūhun*, które są one odpowiednikami duszy (w sensie czegoś bardziej indywidualnego) oraz ducha jako elementu ożywającego, mogącego być emanacją Boga, zsyłającego swego ducha. *Nafsun* użyte jest w tym tekście w odniesieniu do człowieka jako stworzenia Boskiego<sup>11</sup>.

Dzieło *Przepisy prawne Koranu. Wykład systematyczny* z 1971 roku to z kolei omówienie tekstów Koranu dotyczące praktycznych zastosowań doktryny teologicznej. Wyodrębniono przepisy odnoszące się do podstaw wiary i pobożności, m.in. *Koran* jako źródło prawa objawionego; wyznanie wiary – *szahada*; modlitwa – *salat*; nakazy, zachęty, groźby dotyczące wzbudzania, zachowania i obrony wiary oraz pobożności. Wskazano także przepisy dotyczące praktyk religijnych (nakazy o prowadzeniu wojny za wiarę i zwalczaniu wrogów wiary); przepisy i nakazy o: modlitwach rytualnych, pielgrzymowaniu – *hajj* i rytuałach z tym związanych, ofiarach, pokarmach dozwolonych i zakazanych oraz poście rytualnym – *saum*. Analizie poddano również przepisy etyczno-moralne, czyli przepisy zalecające pielęgnowanie cnót, dotyczące grzechów kwalifikowanych. Na koniec uwzględniono przepisy prawa społecznego, w tym prawa małżeńskiego, opiekuńczego, spadkowego i majątkowego, prawo własności i prawo o niewolnikach, przepisy mówiące o sprawiedliwości społecznej, sądownictwie, prawie podatkowym, jałmużnie – *zakat* i o dobroczynności, przepisy natury prawno-politycznej, a nawet przepisy kulturalne. Z książki korzystają kolejne pokolenia studentów m.in. na zajęciach z *Historii i prawa islamu*. W przedmowie do omawianej publikacji autor stwierdził, że jest ona kontynuacją i uzupełnieniem jego poprzednio wydanej pracy *Teologii Koranu* i podał, że ze względów metodologicznych ograniczył się tylko do:

systematycznego i analitycznego omówienia wszystkich tekstów Koranu dotyczących praktycznych zastosowań doktryny teologicznej bez uwzględnienia islamistycznych i pozaislamistycznych, pokoranicznych opracowań tejże doktryny.

---

10 J. Nosowski, *Wystąpienie roszczeniowe Mahometa...*, s. 5–84.

11 J. Nosowski, *Teologia Koranu. Wykład systematyczny*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1970, s. 130.

Wynika to z charakteru omawianej publikacji, którą autor określa jako podręcznik „zasadniczo do użytku studentów religioznawstwa, misjologii, apologetyki porównawczej oraz arabistyki i islamistyki”<sup>12</sup>.

Niewątpliwie dziełem życia księdza Nosowskiego, któremu poświęcił najwięcej lat pracy naukowej, było tłumaczenie na język polski *Traktatu o sufizmie*, czyli *Ar-Risala Al-Qusayriyya*. Do przekładu wykorzystał wersję z 1940 roku<sup>13</sup>. Prace nad tłumaczeniem trwały od czasu studiów doktoranckich ks. Nosowskiego na Uniwersytecie Wiedeńskim. Pierwsze wydanie ukazało się w 1997 roku, a wznowienie w 2005 roku. Na szczególną uwagę zasługuje idea nawrócenia *tawba*, czyli porzucenie dotychczasowego trybu życia, wyruszenie w drogę do Boga. Duchowa podróż powrotna do Boga, rozpoczynająca się z obudzeniem skruchy. *Tawba* jest pierwszym etapem podróży i tłumaczona jest także jako skrucha. Po drugie *tawakkul* rozumiane jako ufność w Bogu, zaufanie w plan Boga. Abu Al-Qasim Al-Qusayri w swoim *Traktacie o sufizmie* pisze:

A niektórzy mówią, że pochodzi od wyrazu *safa* – czystość, ponieważ etymologicznie sufi jest daleki od *safa*. Jeszcze inni wyprowadzają to słowo od wyrazu „szereg” *saff*, jakby oni byli „pierwszymi w szeregu” wobec Boga. A jest to znaczenie prawidłowe, ale językowo nie prowadzi to do słowa *saff* – „szereg”. Stowarzyszenie to *ta'ifa* znane jest jednak na tyle, że nie ma konieczności poszukiwania jego etymologii. Ludzie rozprawiają na temat znaczenia sufizmu – *tasawwufi* sufiego. I każdy wyraża to, czego sam doświadczył<sup>14</sup>.

Współczesne tłumaczenie ks. Nosowskiego ma także wielką wartość nie tylko dla znawców tematyki, ale również dla wszystkich osób zainteresowanych sufizmem.

Oprócz powyższych dzieł należy zwrócić uwagę na publikacje w czasopiśmie naukowym: „*Studia Theologica Varsaviensia*”<sup>15</sup> oraz „*Collectanea Theologica*”<sup>16</sup>. W debiutanckim numerze pisma z 1963 roku pierwszy redaktor naczelny ks. prof. Marian Michalski zapowiedział: „Treść czasopisma będą stanowić rozprawy naukowe ze wszystkich dziedzin teologii (...). Redakcja dołoży starań, by czasopismo utrzymać na poziomie ściśle naukowym, z wykluczeniem wszelkiej publicystyki i popularyzacji”<sup>17</sup>.

12 W. Dembski, *Przepisy prawne Koranu: wykład systematyczny, ks. Jerzy Nosowski, Warszawa 1971* [recenzja], „*Collectanea Theologica*” 43 (1973) 2, s. 213.

13 Oryginał pochodził z XI w. Autor Abu Al-Qasim Al-Qusayri (żył w latach 986–1072) pochodził z Chorastanu (terytorium dzisiejszego Iranu).

14 A. Al-Qasim al-Qusayri, *Traktat o sufizmie*, tłum. ks. J. Nosowski, Warszawa 1997, s. 7.

15 *Studia Theologica Varsaviensia* jest czasopiśmie naukowym (półrocznikiem) wydawanym od 1963 r. Archiwalne artykuły można znaleźć na stronie BazHum.

16 *Collectanea Theologica*, wydawana pierwotnie jako *Przegląd Teologiczny*, pojawiła się na rynku czasopiśm naukowych w 1920 r. we Lwowie. Pod obecną nazwą jest wydawana od 1931 r. Jednym z wydawców było Metropolitalne Wyższe Seminarium. Od 1955 r. wydawana przez Akademię Teologii Katolickiej, a następnie przez Wydział Teologiczny UKSW, <http://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/ct/about/history> (28.03.2019).

17 <http://stv.uksw.edu.pl> (28.03.2019).



Ks. Nosowski opublikował w powyższych czasopismach artykuły takie jak: *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu* (1964–1966)<sup>18</sup>, *Występujące w Koranie nazwy transcendentnego przekaziciela treści tej księgi* (1967)<sup>19</sup>, *Koraniczne określenia i charakterystyki poza-arabskich wyznawców monoteizmu biblijnego* (1969)<sup>20</sup>, *Wpływ apologetyki totalnej na badania religioznawcze* (1970)<sup>21</sup>, *Stosunek między islamem a chrześcijaństwem w okresie istnienia imperium kalifów* (1973)<sup>22</sup>.

W artykule *Wpływ apologetyki totalnej na badania religioznawcze* autor podjął się interpretacji i wyjaśnienia zastosowań metod apologetyki totalnej w badaniach nad islamem. Konieczne jest w tym kontekście przyjęcie założenia o analogicznym rozwoju islamu i katolicyzmu, z wyodrębnionym elementem roszczeniowym i działalnością przywódcy religijnego (w tym przypadku będzie to postać Mahometa). Autor przytacza klasyczny schemat badań<sup>23</sup>: 1) zbadanie źródeł dotyczących genezy historycznej badanego systemu doktryny religijnej; 2) badanie tła historyczno-kulturalnego, w jakim badany system religijny się pojawił; 3) badanie życia i działalności fundatora, założyciela, inicjatora doktryny badanego systemu religijnego; 4) badanie deklaracji roszczeniowych, czyli programu religijnego głoszonego przez założyciela danej religii; 5) badanie systemu samoobrony czyli uwierzytelnienia prawdziwości i słuszności roszczeń religijnych związanych z programem głoszonym przez założyciela nowej religii; 6) badanie osobowości założyciela nowej religii metodami psychologii religii na tle warunków społeczno-kulturalnych, w jakich on żył i działał; 7) próba interpretacji zbadanych faktów i okoliczności (krytyczne ustalenie, jakie czynniki endogenne (psychiczne) oraz egzogenne (społeczne) zadecydowały o przyjęciu się nowego systemu religijnego).

Badania nad problemem apologii religii Mahometa obejmowały następujące zagadnienia szczegółowe: 1) wystąpienia roszczeniowe Mahometa w świetle źródeł historycznych, czyli jego deklaracje o własnej godności wieszczka – pełnomocnika boskiego (*najbijju-ra-sulu-i-lāhi*) jako przekaziciela treści objawienia religijnego, otrzymanego przez Mahometa od Boga – Allaha za pośrednictwem istoty nazwanej przez Mahometa

---

18 J. Nosowski, *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2 (1964), 1–2, s. 405–457; J. Nosowski, *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 3 (1965) 2, s. 309–381; J. Nosowski, *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 4 (1966) 1, s. 251–337.

19 J. Nosowski, *Występujące w Koranie nazwy transcendentnego przekaziciela treści tej księgi*, „Studia Theologica Varsaviensia” 5 (1967) 1, s. 223–245.

20 J. Nosowski, *Koraniczne określenia i charakterystyki poza-arabskich wyznawców monoteizmu biblijnego*, „Studia Theologica Varsaviensia” 7 (1969) 1, s. 91–123.

21 J. Nosowski, *Wpływ apologetyki totalnej na badania religioznawcze*, „Studia Theologica Varsaviensia” 8 (1970) 1, s. 41–49.

22 J. Nosowski, *Stosunek między islamem a chrześcijaństwem w okresie istnienia imperium kalifów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 11 (1973) 1, s. 223–240.

23 J. Nosowski, *Wpływ apologetyki totalnej...*, s. 45–46.

imieniem Archanioła Gabriela; 2) problem uwierzytelnienia prawdziwości posłannictwa religijnego Mahometa w świetle źródeł historycznych. Uwieńczeniem badań w tym zakresie jest rozstrzygnięcie problemu interpretacyjnego, psychologiczno-socjologicznego na podstawie konfrontacji źródeł historycznych mówiących o osobowości Mahometa z danymi wyników badań psychologicznych i socjologicznych – rozstrzygnięcie, jakie czynniki endogenne i egzogenne zadecydowały o historycznym sukcesie działalności Mahometa, a także o liczebnym i geograficznym rozwoju oraz ekspansji jego religii mimo braku obiektywnych przesłanek mogących świadczyć o słuszności i prawdziwości niezwykłych roszczeń religijnych twórcy islamu. Interpretując termin „islam” jako poddanie się Bogu, ks. Nosowski pisał o jego głębszej treści teologiczno-mistycznej, kryjącej się w muzułmańskiej postawie religijnej. Było to uznanie objawienia się Boga człowiekowi jako stworzeniu rozumnemu. Jednocześnie autor przeciwstawia tej racjonalistycznej postawie religijnej bardziej emocjonalną postawę w chrystianizmie, gdzie Bóg jest głównie miłością jako przedmiot najwznioślejszych pragnień człowieka. Za pośrednictwem metody porównawczej autor omawiał cywilizację islamu i jej związki z cywilizacją europejską (chrześcijańską), podkreślając teocentryczny, sakralny charakter kultury (nauki, sztuki) muzułmańskiej.

Ks. Nosowski zinterpretował symbolikę pięciu filarów islamu: 1) *Shahadah* – wyznanie wiary; 2) *Salah* – modlitwa rytualna; 3) *Zakah* – jałmużna; 4) *Sawm* – post; 5) *Hajj* – pielgrzymka do Mekki. Według autora przypominają one stosunek zależności człowieka od Boga, potrzebę czystości wewnętrznej, duchowej, wyzbycie się egoizmu, wreszcie dążenia do sanktuarium duchowego. Z punktu religioznawczego warto przytoczyć różne perspektywy badania zjawiska religijnego od strony psychologicznej, socjologicznej, etnologicznej i historycznej. Ks. Nosowski szczególnie skupiał się na znaczeniu apologetyki, głównie na możliwości stosowania metodologii apologetyki totalnej do apologetyki porównawczej i w konsekwencji do badań nad systemami innych religii<sup>24</sup>.

W artykule *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu* widoczna jest nie tylko analiza treści *Koranu*, ale także słów pochodzenia arabskiego, tj. chociażby *ajatu* (znak, cud, dzieło, uwierzytelnianie prawdziwości posłannictwa proroka Mahometa). Ks. Nosowski wskazywał na elementy przypominające sytuację biblijną (analogia między prześladowaniem Mahometa i Jezusa, można mieć wątpliwości wobec słuszności tej tezy, ponieważ prześladowania Jezusa były niewątpliwie większe niż w przypadku Mahometa). Wątek biblijny pojawiał się cyklicznie, także w stwierdzeniach przeciwników Mahometa, którzy *Koran* porównywali do starożytnych proroctw biblijnych. W swoich rozważaniach ks. Nosowski przybliżył żądania Mekańczyków: „niech udowodni, że na pustyni zakwitną ogrody palmowe i winnice, wytrysną źródła”<sup>25</sup>.

24 Tamże, s. 47.

25 J. Nosowski, *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsoviensia” 3 (1965) 2, s. 312.

Niemniej Mahomet nie zamierzał udowadniać, gdyż uważał, że „znaki nie przekonają tych, którzy mają umysły i serca zaciemnione”<sup>26</sup>. Pojawił się w tym kontekście kluczowy dla rozważań termin arabski *mu'giza*, czyli udowodnienie prawdomówności. Ks. Nosowski podkreślał, że argumenty apologetyczne nie odgrywają zasadniczej roli w teologii muzułmańskiej, pełnią tylko funkcję uzupełniającą. Podczas analizy *Koranu* pojawia się negatywna ocena wartości apologetycznej wypowiedzi dotyczących proroka Mahometa i religii islamu. Dominującą część artykułu zajmują opisy i interpretacja wydarzeń historycznych. Ks. Nosowski podaje w wątpliwość utożsamianie sukcesów na polu walki z interwencją boską. Twierdzi, że nie można klęski wrogów islamu upatrywać w przesłankach teologicznych. Podążając drogą ks. prof. Nowickiego, autor dokonuje również analizy składni i morfologii. Głównym celem jest jednak interpretacja doktryny religijno-moralnej. Zdecydowanie odrzucone zostało błędne stwierdzenie o zapowiedzi nadejścia Mahometa w tekście Starego i Nowego Testamentu. Islamizm nazywa się jednocześnie tzw. oczyszczonym monoteizmem, sięgającym czasów Abrahama<sup>27</sup>.

Umiejętności językowe posłużyły ks. Nosowskiemu do analizy tekstów źródłowych z okresu wczesnomekańskiego, czego rezultatem był artykuł *Występujące w Koranie nazwy transcendentnego przekaziciela treści tej księgi*.

Ks. Nosowski był także recenzentem publikacji francusko-<sup>28</sup> i anglojęzycznych, poświęconych zagadnieniom związanymi z islamem. W tych opracowaniach pojawiały się elementy takie jak: religia, kultura, literatura, cywilizacja. Odnosił się do podziałów w obrębie islamu, a w szczególności zwracał uwagę na dzieła poświęcone sufizmowi. Jego recenzje cyklicznie pojawiały się na łamach czasopism naukowych – „*Studia Theologica Varsaviensia*” czy „*Collectanea Theologica*”. W swoich recenzjach<sup>29</sup> zwracał uwagę czy publikacje umożliwiają badaczom islamu, zwłaszcza przedstawicielom historii porównawczej religii, wgląd i zrozumienie tego systemu religijnego. Przykładem jest recenzja książki *A reader on Islam: passages from standard Arabic writings illustrative of the beliefs and practices of Muslims* autorstwa Arthura Jeffreya<sup>30</sup>, w której zwrócił uwagę na cenne zwłaszcza dla studentów islamistyki zestawienie tekstów pochodzących bezpośrednio z języka arabskiego, nie tylko fragmentów *Koranu*, ale także literatury sufickiej czy traktatów teologicznych.

---

26 Tamże, s. 315.

27 J. Nosowski, *Koraniczne określenia...*, s. 96.

28 J. Nosowski, *Mahomet et la tradition islamique*, E. Dermenghem, Bourges 1960 [recenzja], „*Collectanea Theologica*” 34 (1963) 1–4, s. 202–206.

29 Zob. J. Nosowski, *Islam*, John Alden Williams, New York 1961 [recenzja], „*Collectanea Theologica*” 34 (1963) 1–4, s. 206–208.

30 J. Nosowski, *A reader on Islam: passages from standard Arabic writings illustrative of the beliefs and practices of Muslims*, Arthur Jeffery, Hague 1962 [recenzja], „*Collectanea Theologica*” 34 (1963) 1–4, s. 208–209.

## 2. Pionierzy polskiej arabistyki i islamistyki – zarys epoki

W okresie międzywojennym oraz w czasach PRL-u tematyką arabsko-muzułmańską zajmował się ks. prof. Paweł Nowicki (1888–1980) arabista, orientalista i znawca języków biblijnych, autor takich publikacji jak: *Klasyczny język arabski. Zagadnienia podstawowe*<sup>31</sup>, *Hebrajszczyzna biblijna czy Język syryjski. Zagadnienia podstawowe*<sup>32</sup>. Ukończywszy studia we Fryburgu, w 1916 roku, uzyskał doktorat z filologii orientalnej. Pracował jako nauczyciel języków orientalnych na Pomorzu. W styczniu 1924 roku rozpoczął pracę na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W 1928 roku uzyskał doktorat z teologii, a w 1933 roku habilitował się w zakresie filologii biblijnej na Uniwersytecie Warszawskim. W kwietniu 1948 roku przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, a po zlikwidowaniu Wydziału Teologicznego objął wykłady w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (Katedra Filologii Biblijnych – język aramejski, syryjski, arabski, akkadyjski, hebrajski i grecki). Opracował i opublikował podręczniki gramatyki aż siedmiu języków starożytnych, biblijnych: akkadyjskiego, arabskiego, aramejskiego, greckiego, hebrajskiego, łacińskiego i syryjskiego<sup>33</sup>. W pewnym stopniu ks. Nowicki był inspiracją dla badań ks. Nosowskiego:

Przedstawione przez Autora nowe ujęcia i nowe nazewnictwo przykładowo podanych osnów słowotwórczych oraz ich podstawowych postaci są oryginalnym wkładem do studiów nad gramatyką języka arabskiego, a zarazem przyczynkiem do zbliżenia kultury arabskiej do kultury polskiej. Na terenie ośrodka filologii biblijnej natomiast książka Ks. Prof. Dra Nowickiego jest ponad to cennym nabytkiem dla tych, którzy poprzez lepszą znajomość języków semickich pragną przybliżyć się do oryginalnych źródeł biblijnych i literatury biblijnej<sup>34</sup>.

Należy podkreślić odrębność badań tych dwóch wybitnych postaci. Ks. Nowicki skupiał się na językoznawstwie, a ks. Nosowski na teologii muzułmańskiej.

Wpływ na polską orientalistykę miał także Jan Reychman (1910–1975)<sup>35</sup>, historyk orientalistyki, wieloletni współpracownik Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, autor wielu publikacji, m.in. *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w.*<sup>36</sup>, *Orient w kulturze polskiego Oświecenia*<sup>37</sup>. Doktorat uzyskał w 1949 roku na podstawie

31 P. Nowicki, *Klasyczny język arabski. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965. Autorem recenzji tej publikacji jest ks. Nosowski, zob. J. Nosowski *Klasyczny język arabski. Zagadnienia podstawowe*, ks. prof. dr P. Nowicki, Warszawa 1965 [recenzja], „Collectanea Theologica” 36 (1966) 1–4, s. 247–248.

32 P. Nowicki, *Język syryjski. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1962.

33 T. Krahel, *Książdz Profesor Paweł Nowicki, „W służbie Miłosierdzia” II* (2009), [http://www.wsm.archibial.pl/wsm62/art.php?id\\_artukul=776](http://www.wsm.archibial.pl/wsm62/art.php?id_artukul=776) (31.03.2019).

34 J. Nosowski, *Klasyczny język...*, s. 248.

35 Zob. J. Babicz, Z. Wójcik, *Jan Reychman (1910–1975)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 21 (1976) 2, s. 317–321.

36 J. Reychman, *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w.*, Wrocław 1950.

37 J. Reychman, *Orient w kulturze polskiego Oświecenia*, Wrocław 1964.

powyższej pracy o znajomości i nauczaniu języków orientalnych w Polsce w XVIII wieku. W 1955 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1970 roku – zwyczajnym na Wydziale Filologii Obcych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego wyjątkowość polegała na łączeniu orientalistyki z historią tudzież szczególną umiejętnością zastosowania metody historycznej.

Ważną postacią dla rozwoju islamistyki i arabistyki był prof. Józef Bielawski (1910–1997)<sup>38</sup>, urodzony na terytorium ówczesnych Austro-Węgier, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego na kierunku prawo. Jako student ostatniego roku prawa rozpoczął studia orientalistyczne pod opieką twórcy polskich badań arabistycznych, prof. Tadeusza Kowalskiego (1889–1948). Po II wojnie światowej przez dwa lata pracował w ambasadzie polskiej w Turcji (1948–1950). Od połowy XX wieku poświęcił się arabistyce i islamistyce. Już w czerwcu 1947 roku uzyskał magisterium z orientalistyki, a w 1951 roku – doktoryzował się. Należał do głównych znawców tematyki arabskiej w Polsce. W roku 1974 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. Był założycielem Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Arabskiej. Warto podkreślić, że był autorem pierwszego kompleksowego przekładu *Koranu* na język polski w 1986 roku. Był również twórcą Zakładu Arabistyki i Islamistyki UW (wcześniej Katedra Arabistyki). Profesor Bielawski był autorem takich dzieł jak: *Historia literatury arabskiej*<sup>39</sup>, *Klasyczna literatura arabska*<sup>40</sup>, *Religie uniwersalistyczne*<sup>41</sup> czy *Książka w świecie islamu*<sup>42</sup>. W tym przypadku zauważamy większą zbieżność zainteresowań z księdzem Nosowskim, zwłaszcza w kontekście analizy religii islamu, która widoczna była w publikacjach – *Islam – religia państwa i prawa*<sup>43</sup> oraz *Islam*<sup>44</sup>. Na podkreślenie zasługuje to, że mszę żałobną po śmierci prof. Bielawskiego odprawił właśnie ks. Nosowski<sup>45</sup>. Arabistą oraz orientalistą okresu PRL-u, a także recenzentem publikacji księdza Nosowskiego m.in. *Przepisów prawnych Koranu* był także Wojciech Dembski (1934–1995), który w swoich badaniach skupiał się na arabistyce chrześcijańskiej.

W konsekwencji pojawia się zasadnicze pytanie, co świadczy o wyjątkowości pracy naukowej księdza Nosowskiego. Odpowiedzi na pytanie można doszukiwać się w dziele *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, gdzie w kompleksowy sposób autor poddał analizie teologicznej posłannictwo Mahometa, przytaczając przy tym

---

38 Zob. M. Dziekan, *Józef Bielawski (1910–1997). Po prostu profesor*, „Litteraria Copernicana” (2014) 1, s. 181–189, <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2014.013> (31.03 2019).

39 J. Bielawski, *Historia literatury arabskiej. Zarys*, Wrocław 1968.

40 J. Bielawski, *Klasyczna literatura arabska*, Warszawa 2012.

41 J. Bielawski, *Religie uniwersalistyczne. Zarys dziejów*, Warszawa 1982.

42 J. Bielawski, *Książka w świecie islamu*, Wrocław 1961.

43 J. Bielawski, *Islam – religia państwa i prawa*, Warszawa 1980.

44 J. Bielawski, *Islam*, Warszawa 1972.

45 M. Dziekan, *Józef Bielawski...*, s. 186.



liczne fakty historyczne. Mimo zdecydowanego ukierunkowania na teologię muzułmańską, ksiądz Nosowski zajmował się również aspektami historycznymi, filologicznymi oraz prawnymi. Wieloaspektowa analiza czyni jego twórczość wyjątkową, a znajomość teologii katolickiej pomogła w badaniach porównawczych.

## Podsumowanie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest ksiądz docent Jerzy Nosowski, w tym głównie jego działalność naukowa. Pomost między światem muzułmańskim a chrześcijańskim był budowany w pracach takich jak: *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, gdzie autor zwracał uwagę, że tekst koraniczny jest komentarzem do tekstu biblijnego. Zależność *Koranu* od Biblii obrazowały wzmianki o pochodzeniu Mahometa od Abrahama (Ibrahim), a także łączność genealogiczna z Izmaelem (Ismail), wymienione są również inne postacie biblijne: Jakub, Izaak, Józef, Mojżesz, Dawid<sup>46</sup>. Ks. Nosowski w badaniach uwzględnił także zagadnienia związane z apologetyką, islamem, problemami z interpretacją przepisów Koranu i działalnością Mahometa w okresie mekkańskim i medyńskim. W artykule *Koraniczne określenia i charakterystyki poza-arabskich wyznawców monoteizmu biblijnego* podkreślał także relacje między chrześcijaństwem i islamem. Ks. Nosowski pisał o trzech religiach apokaliptycznych, których powstanie przypisywane jest nadnaturalnemu objawieniu, czyli mozaizm, chrystianizm, mahometanizm zwany również islamizmem. Według badań naukowych ks. Nosowskiego, Mahomet (podobnie jak muzułmanie) odwołuje się do Starego Testamentu<sup>47</sup>. Swoistym pomostem między chrześcijaństwem i islamem jest artykuł, który już w tytule zapowiada wspomnianą problematykę – *Stosunki między islamem a chrześcijaństwem w okresie istnienia imperium kalifów*<sup>48</sup>. Autor dokonał w nim kompleksowej analizy sytuacji i relacji na ziemiach podbitych przez muzułmanów, przyglądając się położeniu chrześcijan zarówno w Afryce Północnej, jak i w Andaluzji. W wyniku współpracy tych dwóch systemów religijnych powstała społeczność *muhhiduna*, określająca chrześcijan, którzy zawarli umowę z muzułmanami<sup>49</sup>. Kwintesencją dzieła było stwierdzenie ks. Nosowskiego o zbieżności zasad moralności katolickiej z muzułmańską. Celem norm postępowania dla członków społeczności muzułmańskiej (*umma*) jest osiągnięcie zbawienia<sup>50</sup>, co jest również odwiecznym dążeniem chrześcijan.

46 J. Nosowski, *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 3 (1965) 2, s. 362–363, 365–368, 371, 375.

47 J. Nosowski, *Koraniczne określenia...*, s. 92.

48 J. Nosowski, *Stosunki między islamem a chrześcijaństwem w okresie istnienia imperium kalifów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 11 (1973) 1, s. 223–240.

49 Tamże, s. 238.

50 J. Nosowski, *Przepisy prawne Koranu. Wykład systematyczny*, Warszawa 1971, s. 128.

W pracy naukowej ks. Nosowski zabiegał o to, aby niemuzułmanie odeszli od postrzegania wyznawców Mahometa w sposób niesprawiedliwy i bez głębszego zrozumienia. Analizował fragmenty zaczerpnięte bezpośrednio z oryginalnych tekstów arabskich i przybliżył szerszej społeczności nieznany dotąd fragment wiedzy. W okresie PRL-u uczelnie katolickie były likwidowane, a działalność księży poddawana ścisłej kontroli ze strony aparatu państwowego. W takiej epoce unikatowy wydaje się być obszar zainteresowania księdza docenta Jerzego Nosowskiego, który połączył tematykę muzułmańską – badanie islamu z działalnością duchownego katolickiego. Przede wszystkim należy podkreślić, że jako osoba duchowna wyznania rzymskokatolickiego, skupił się na badaniu odmiennej religii oraz jej relacji i związków z chrześcijaństwem w okresie mahometańskim.

## Bibliografia

- Al-Qusariyya, *Ar-Risala Al-Qusayriyya, czyli Traktat o sufizmie*, tłum. J. Nosowski, Warszawa 1997.
- Bartnicki R., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 147–167.
- Góralski W., *Wydział Teologiczny na Uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 23–48.
- Kościelniak K., *Perspektywy, zasady i kryteria sunnickiej teologii muzułmańskiej i ich implikacje we współczesnym islamie*, [www.pbn.nauka.gov.pl](http://www.pbn.nauka.gov.pl) (22.08.2022).
- Kubiś A., *Z dziejów usuwania teologii/wydziałów teologicznych z Uniwersytetów*, „Studia Nauk Teologicznych”, 3 (2008), s. 49–62.
- Lewek A., *Kronika Akademii Teologii Katolickiej: I VIII 1969–30 VI 1970*, „Studia Theologica Varsaviensia” 9 (1971) 1, s. 449–476.
- Markowski R., *Muzułmański obraz Boga i człowieka w kontekście doktryny katolickiej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 19 (2006), s. 341–352.
- Nosowski J., *A Moslem saint of the twentieth century, Shaikh Ahmad al-'Alawi, his spriritual heritage and legacy*, Martin Lings, London 1961 [recenzja], „Collectanea Theologica” 34 (1963) 1–4, s. 198–202.
- Nosowski J., *A reader on Islam: passages from standard Islamic writings illustrative of the beliefs and practices of Muslim*, Arthur Jeffery, Hague 1962 [recenzja], „Collectanea Theologica” 34 (1963) 1–4, s. 208–209.
- Nosowski J., *Aspects of Islamic Civilization: as Depicted in the Original Texts*, A.J. Arberry, London 1964 [recenzja], „Studia Theologica Varsaviensia” 4 (1966) 2, s. 416–417.
- Nosowski J., *Comprendre l'Islam, Frithjof Schoun*, Paris 1961 [recenzja], „Studia Theologica Varsaviensia” 1 (1963) 1, s. 300–303.
- Nosowski J., *Connaitre l'Islam, Louis Gardet*, Paris 1958 [recenzja], „Collectanea Theologica” 34 (1963) 1–4, s. 195–198.
- Nosowski J., *Die Glaubenslehre des Islam, Herman Steiglecker*, München 1959–1962 [recenzja], „Studia Theologica Varsaviensia” 1 (1963) 1, s. 296–299.
- Nosowski J., *Islam, John Alden Williams*, New York 1961 [recenzja], „Collectanea Theologica” 34 (1963) 1–4, s. 206–208.

- Nosowski J., *Klasyczny język arabski: zagadnienia podstawowe*, ks. prof. dr Paweł Nowicki, Warszawa 1965 [recenzja], „Collectanea Theologica” 36 (1966) 1–4, s. 246–247.
- Nosowski J., *Koraniczne określenia i charakterystyki poza-arabskich wyznawców monoteizmu biblijnego*, „Studia Theologica Varsaviensia” 7 (1969) 1, s. 91–132.
- Nosowski J., *Les événements historiques les plus importants dans les relations mutuelles entre l’islam et le christianisme*, Kraków 1995.
- Nosowski J., *L’Islam, Youakim Moubarac, Casterman 1962* [recenzja], „Studia Theologica Varsaviensia” 4 (1966) 2, s. 414–416.
- Nosowski J., *Mahomet, Maxime Rodinson, Paris 1961* [recenzja], „Collectanea Theologica” 36 (1966) 1–4, s. 249–250.
- Nosowski J., *Mahomet et la tradition islamique, Emplean Dermenghen, Bourges 1960* [recenzja], „Collectanea Theologica” 34 (1963) 1–4, s. 202–206.
- Nosowski J., *Polska literatura polemiczno-antyislamistyczna XVI, XVII, XVIII w.: wybór tekstów i komentarze*, z. 1, 2, Warszawa 1974.
- Nosowski J., *Problem uwierzytelnienia posłannictwa Mahometa w świetle Koranu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2 (1964) 1–2, s. 405–457; 3 (1965) 2, s. 309–381; 4 (1966) 1, s. 252–337.
- Nosowski J., *Przepisy prawne Koranu. Wykład systematyczny*, Warszawa 1971.
- Nosowski J., *Stosunki między islamem a chrześcijaństwem w okresie istnienia imperium kalifów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 11 (1973) 1, s. 223–240.
- Nosowski J., *Wpływ apologetyki totalnej na badania religioznawcze*, „Studia Theologica Varsaviensia” 8 (1970) 1, s. 41–49.
- Nosowski J., *Wystąpienie roszczeniowe Mahometa w świetle Koranu i najstarszej tradycji muzułmańskiej*, „Collectanea Theologica” 32 (1961) 1–4, s. 5–84.
- Nosowski J., *Występujące w Koranie nazwy transcendentnego przekaziciela treści tej księgi*, „Studia Theologica Varsaviensia” 5 (1967) 1, s. 223–245.
- Stachowski M., *Tadeusz Kowalski a sprawa Jego niedoszedłego wyjazdu na Uniwersytet Stambulski*, „LingVaria” 1 (2010), s. 149–168.
- Zygner L., *Katolickie szkolnictwo wyższe w Polsce w latach 1948–1946: zarys problematyki badawczej*, „Czasy Nowożytne” 6 (1999) 6, s. 311–321.

#### CYTOWANIE

J. Salamon, *Pomost między światem chrześcijańskim a muzułmańskim – działalność*  
ks. doc. Jerzego Nosowskiego, *Studia Paradyckie* 33 (2023), s. 191–206, DOI: 10.18276/sp.2023.33-12.